

ДЗЕ ПАСЕЕШ ГУСТА, ТАМ НЕ БУДЗЕ ПУСТА

«АГАРОД ЛЮБІЦЬ ГАРБАТУЮ»

У XIX стагоддзі самымі папулярнымі ў агародах былі капуста, буракі, морква, бруква. Да бульбы галоўнай культурай была рэпа. Сяляне ў той час салатаў многа не ведалі, рабілі іх з агуркоў, кропу, радыскі, якую звалі «французскай агароднінай», часта ў дакументах згадваецца агурковая трава. Папулярным быў і тапінабур — яно і зразумела, гэтая культура дае багаты ўраджай, добра захоўваецца і ўвесну слыжыць крынічай вітамінаў. Але вырошчвалі яго не паўсюдна. Напрыклад, у асобных магільёўскіх вёсках нават не ведалі гэтай культуры.

Памідоры ў XIX стагоддзі (ды і нават у пачатку XX) былі вялікай рэдкасцю. Можна сказаць, што актыўна вырошчвалі іх у нас пачалі толькі пасля Вялікай Айчыннай вайны. А вось звестак пра перац даследчыца ў старадаўніх дакументах наогул не знайшла — напэўна, раней яго тут не садзілі. Затое ў XIX стагоддзі на Беларусі раслі ананасы і лімоны. У панскіх маёнтках былі аранжарэі, дзе збіралі ўраджаі розных экзатычных раслін.

А вось кавуны і дыні маглі высапваць не толькі ў шляхцічаў, але і сялян, асабліва ў паўднёвай частцы, на Палессі. Этнограф сустрэкаў звесткі, што нават на Магілёўшчыне на пачатку XX стагоддзя сеялі кавуны і салілі іх у бочках.

Пра гарох казалі, што ён «сеецца і на прахадзяшчага і на прыгашчага і на тыя дзеці, што праз плот глядзець».

Але лезці ў чужы агарод заўсёды лічылася непрыстойным.

— Вёска жыла па сваіх законах. У сялянскай традыцыі прынята было паважаць адно аднаго, і на чужую маёмасць ніхто не пасягаў. Дзверы ў хатах не зачыняліся. Нават у сярэдзіне XX стагоддзя на іх яшчэ замкі не вешалі, — заўважае Любоў Васілеўна. — Уласна, і фарміраваліся вёскі напачатку са сваяцкіх сем'яў, часта ў насельніках прозвішчы былі аднолькавыя. Напэўна таму і выпрацоўвалася павага да суседзяў і адмоўнае стаўленне да зладзеяў.

Вядома ж, у панскіх маёнтках была большая разнастайнасць агародных культур і адтуль некаторыя з іх паступова «засяляліся» і на ся-

(Заканчэнне. Пачатак на 1-й стар.)

Партугалія і Францыя — у фінале

У першым паўфінале партугальцы абгулялі зборную Уэльса з лікам 2:0, галы забілі Крышціану Раналду і Нані. У другім матчы 1/2 гаспадары чэмпіянату французцы з такім жа лікам перамаглі дзеючых чэмпіёнаў свету — каманду Германіі. Сапраўдным героем гэтага паядынку стаў Антуан Грызман: спачатку ён рэалізаваў пенальці, а затым адправіў мяч у сетку і з гульні.

— Мы ўжо ўвайшлі ў гісторыю. Францыя вельмі доўга не перамагала Германію, але гэта не мела ніякага значэння. Мы ў фінале, і лёс трафея ў нашых руках. Я рады за гульцоў. Гэта быў найцяжэйшы матч супраць каманды, якая прымушала нас трыццаць, але мы трывалі разам. Гульцы перапісалі гісторыю, выбіўшы Германію з турніру. У нас няма сілы вырашаць праблемы людзей, але мы можам падарыць ім эмоцыі, каб яны забыліся пра свае трывогі. Мы дорым запал і энтузіязм, і мы бачым гэта, — сказаў пас-

лянскія агароды. Напрыклад, пятарушку, якая раней не была шырокавадомай культурай, маглі вырошчваць сяляне. На думку этнографа, многаму ў агародніцтве вучыла шляхта. Бо яна шмат падарожнічала, часта бывала ў Заходняй Еўропе і, канешне, адтуль везла розныя культуры. Сяляне працавалі ў яе, знаёміліся з вопытам, часам разжываліся насеннем. Не дзіва, што нават садовыя дрэвы, якія не лічацца тыповымі для нашай краіны, як чарэшні, персікі, абрыкосы маглі расці і ў іх. Агародам займаліся жанчыны, на Беларусі нават казалі, што «агарод любіць гарбатую бабу».

Фота Аляксандра ПЕШЧУКА

Вядома ж, сяляне, якія жылі ў прыгарадных вёсках ці гарадах і мелі па ўскраках надзелы, былі ў выйгрышных умовах. Яны сваю прадукцыю маглі прадаваць. За ўтаргаваныя за зеляніну грошы, напрыклад, можна было набыць тканіну, хусткі, пацеркі. У даўніну, як і цяпер, часта наракалі на насенне. Яго спрабавалі вырошчваць самі і куплялі на кірмашах. Захаваліся нават звесткі, што людзі судзіліся з-за купленага насення, якое не ўзышло. У XIX стагоддзі ўжо былі лейкі, рыдлёўкі (у той час іх звалі рыдлі). Сяляне іх рабілі на ўзор нямецкіх прылад, якія набываліся шляхта. Дарэчы, першыя рыдлёўкі былі драўляныя і жалезам абіваліся па краях.

ПЕРШАЯ СТРАВА НАЗЫВАЛАСЯ «КАПУСТАЙ»

Беларусы вырошчвалі агародніну не толькі на лёхах (так звалі грады). Традыцыйна склалася, што многія культуры сеялі вялікімі загонамі (гонамі). Прычым так садзілі не толькі бульбу, але і капусту, буракі. Нават і сёння на

вёсках можна ўбачыць, як уздоўж агарода сядзяць дзве доўгія паласы капусты. Між іншым, капуста была адной з асноўных агародных культур. Невыпадкава часта першая страва на Беларусі называлася «капустай». Наўрад ці гэта культура высыпала, калі б яе сеялі адразу ў грунт.

Да бульбы галоўнай культурай была рэпа.

— Расаду, напэўна, вырошчвалі з самага пачатку. Я так мяркую, таму што ў XVI стагоддзі ў актавых матэрыялах часта згадваюцца рассаднікі, — расказвае Лю-

боў Васілеўна. — Звычайна іх рабілі каля хаты, на сонечным баку. Капалі яму, якую добра ўгнойвалі. Вядома, шкла тады не было, сяляне рабілі спецыяльныя маты (звычайна з саломы), якімі ўкрывалі пасадкі.

— Ці былі на Беларусі бульбяныя бунты?

— Мы часта змешваем гісторыю Беларусі і Расіі. У расійскіх сялян сапраўды былі бульбяныя бунты супраць увядзення гэтай культуры, — заўважае Любоў Васілеўна. — Я не сустрэла ніводнага факта, калі беларускія сяляне выступалі супраць бульбы. Яна хутка прыжылася на Беларусі. Калі здараўся няўрод, былі дрэнныя прыродныя ўмовы (дождж, град) і іншыя культуры гінулі, дык бульба ўраджай давала ў любы год. Да 70-х гадоў XIX стагоддзя 25 працэнтаў ад валавага прадукту па ўсёй Расійскай імперыі па бульбе прыходзілася на Беларусь. З яе сталі гнаць спірт, шалупілі ішло на корм жывёле. Калі я глядзела дакументы Нацыянальнага архіва ў Гродне, знайшла заканадаўчыя акты 30—40-х гадоў XIX стагоддзя, якія сведчаць, што выдаваліся спецыяльныя брашуры, дзе аграномы наву-

чалі сялян, як садзіць бульбу. Праўда, некаторыя з тых парад былі няправільнымі. Напрыклад, тады рэкамендавалі, калі бульба крыху вырасце, пакінуць 2 сцябліны, а астатняе адшчыпваць. На самай справе, чым больш сцяблін, тым багацейшы ўраджай.

Калі бульба вырастала сантыметраў на 10, яе акучвалі — з двух бакоў праганялі плугам. А потым жанчыны ці дзеці ішлі яе «падглядаць» — адгортвалі сцябліны, якія былі прысыпаны зямлёй. І гэта была памылка, між іншым, многія яе робяць і сёння. Практыка паказала, сцябліны вельмі добра акучыць «з галавой», так болей каранёў фарміруецца і большы будзе ўраджай.

— Калі бульба замяніла рэпу, ці пачаў мяняцца характар беларусаў?

— Ёсць такое меркаванне, быццам яны сталі больш памяркоўнымі, спакойнымі, але доказаў таму няма. Рысы характару беларусаў: працавітасць, добрыя адносіны да

прыроды, — выпрацоўваліся ў практычнай дзейнасці. Праз працу на агародзе закладваліся і павага да продкаў — «трэба рабіць, як дзяды рабілі» і выхаванне надзвычай працавітага чалавека. Да 18 гадоў хлопцы і дзяўчаты павінны былі авалодаць усімі відамі работ. У беларускай традыцыі дзеці пачыналі працаваць з 4-5 гадоў. Але і самаму простаму трэба было вучыць. Напрыклад, пер'е цыбулі нельга рваць з сярэдзіны, а толькі па краях, бо цыбуля расці не будзе. Дзіцяці давалі нейкую маленькую градку, каб яно магло пасадзіць, што хоча. Гэта можна параўнаць з Вальдорфскімі школамі, у якіх вучні пад наглядом настаўнікаў вырошчвалі розныя культуры...

Акрамя таго, матэрыяльная культура заўсёды мела духоўныя складнікі. Жыццё было прасякнута фальклорам, прычым яшчэ да 60-70-х гадоў XX стагоддзя. Знямоглыя пасля напружанага дня, жанчыны вярталіся з поля і спявалі. Мо-

жа ад таго і былі песні такімі працяжнымі, што ў беларусаў не было лёгкага хлеба. Працавалі ж ад відна да цямна. Валоку (гэта амаль 22 га зямлі) звычайна апрацоўвалі 2 сям'і. Дастацца зямля магла розная, часта бедная, зарослая кустоўем. Ляды трэба было высакаць, выпальваць. Так, валокі былі добрыя, сярэднія і «подлыя». А за іх трэба было яшчэ ў паню адпрацоўваць — акрамя паншчыны былі «талокі», «гвалты», надзвычайныя павіннасці.

Калі падводзіла надвор'е, людзі лічылі гэта пакараннем за грахі, непрытрымліванне пастой.

— Анамальныя з'явы былі і раней, гэта ёсць у летапісах. Я знаходзіла звесткі, што, напрыклад, у канцы XVI — XVII стагоддзі некалькі гадоў запар здараліся няўроды, — расказвае Любоў Ракава. — Мог снег у чэрвені выпасці на два тыдні, і пасадкі гінулі. Сустрэкала інфармацыю, што ў студзені квітнелі сады.

Алена ДЗЯДЗЮЛЯ.

Парады з мінулага

Капуста, морква, буракі могуць добра расці на гонамі. Нават лепей, чым на градах, бо расліна халае сонца.

Цыбулю і моркву здавён сяляне побач або робяць змешаныя пасадкі. Каноплі ў міжрадкоў і капусты адпуджвалі вусеняў. Дарэчы, канопляў у былыя часы на вёсцы сеялі многа, з іх рабілі вяроўкі, шчыльнае палатно, якое ішло на мужчынскія сарочкі.

Высакарослыя расліны выкарыстоўвалі для абароны больш далікатных. Так, градкі асуджвалі бобам, гарохам, фасолляй. І сёння агароднікі прыкмячаюць, што суседства бобу на карысць таматам, агуркам і бульбе. А вось побач з цыбуляй боб садзіць не пажадана. З фасолляй не ўжываюцца буракі і часнок. Несумяшчальныя бульба і клубніцы.

Народны календар быў павязаны на агародніцкай працы, многія работы прымяркоўваліся да пэўных свят. Напэўна, так лягчэй было запомніць. Асобных традыцый руплівых гаспадары прытрымліваюць

ца і зараз. Так, кажуць «пасадзі агуркі на Пахом, вырастуць мяхом».

— Свякроў расказвала, як пасадзіла агуркі на Пахома, раніцай устала, а невялікі снег запарушыў зямлю, — успамінае Любоў Васілеўна. — Насенне аказалася ў холадзе. Сёння мы ведаем, што гэта можа быць добрай закалкай раслін. І ў той год такія былі агуркі, як ніколі.

З агародніцтвам было звязана шмат вераванняў і абрадаў. Напрыклад, былі заборыны на дачу пазыкі ў час пасеву. Лічылі падобнае выклікае падобнае, што гэта будзе адыход з гаспадаркі даброт. Нават калі гной вывозілі, глядзелі ці не апярэдзіў у гэтай рабоце сусед.

Былі і асобныя абрады, якія хутчэй можна ўспрымаць, як жартоўныя. Напрыклад, жанчыны, калі ішлі садзіць капусту, пэўным чынам намяталі на галаву намітку, каб качаны былі вялікія. Мужчыны бегалі голымі вакол градак з агуркамі, каб тыя добра раслі. На «доўгага Івана», калі садзілі гародніну, высока падымалі спадніцы, каб усё вышэй расло і хапаліся за калена, каб было тоўстае і круглае.

НАШЫ ІДУЦЬ ДАЛЕЙ

Мінскае «Дынама» і салігорскі «Шахцёр» выйшлі ў наступны раўнд Лігі Еўропы

Мінчане пасля хатняй перамогі над латвійскім «Спартак» (2:1) у Юрмале зноў перамаглі, гэтым разам з лікам 2:0. Галы на рахунку Уладзіміра Хвашчынскага і Махамеда Муніра. У другім крузе кваліфікацыі «Дынама» згуляе з ірландскім клубам «Сент-Патрыкс».

У паядынку ў адказ стартавага круга на газоне салігорскага стадыёна «Будаўнік» гарнякі разграмілі фарэрскага «Рунавік» — 5:0. Першая гульня на Фарэрах таксама завяршылася перамогай «Шахцёра» з лікам 2:0. У другім раўндзе падапечныя Сяргея Нікіфарэнкі сустрэнуцца са славенскім «Домжале». Нагадаем, з другога раўнда ў барацьбу ўступіць і ўладальнік Кубка Беларусі жодзінскае «Тарпеда-БелАЗ», якое двойчы сустрэнецца з венгерскім клубам «Дэбрэцэн». Матчы другога круга Лігі Еўропы адбудуцца 14 і 21 ліпеня.

Дар'я ЛАБАЖЭВІЧ. lobazhevich@vziasda.by

Новы герой

Антуан Грызман паказаў другі лепшы вынік па ліку галоў на адным Еўра. Дубль у вароты Германіі давёў лік забітых ім мячоў на турніры да шасці. Раней за ўсю гісторыю чэмпіянатаў Еўропы толькі аднаму футбалісту ўдалося забіць больш — у 1984 годзе будучы кіраўнік УЕФА француз Мішэль Пляціні таксама на хатнім Еўра забіў дзевяць галоў.

Яшчэ пяцёра гульцоў у гісторыі чэмпіянатаў Еўропы забівалі па пяць мячоў: Марка ван Бастэн (1988), Алан Шырэр (1996), Патрык Клюйверт, Сава Мілошавіч (абодва — 2000-ы) і Мілан Бараш (2004).

